

TÜRK BİTİĞ

Türklük Bilimi Araştırmaları

Kırklareli Üniversitesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yıllığı
2019

Editör: Bülent HÜNERLİ

Paradigma Akademi – Kasım 2019

Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları Kırklareli Üniversitesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yıllığı-2019

Editör: Bülent HÜNERLİ

ISBN: 978-605-7691-29-3

Sertifika No: 32427

Matbaa Sertifika No: 21318

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

ÇANAKKALE

Tel: 0531 988 97 66

Mizanpaj: Fahri GÖKER

fahrigoker@gmail.com

Dizgi: Bülent Hünerli

hbulent80@gmail.com

Kapak Tasarım: Eren Görgülü

erengorgulu@gmail.com

Matbaa Adres:

Ofis2005 Fotokopi ve Büro Makineleri San. Tic. Ltd. Őti.

Davutpařa Merkez Mah. YTÜ Kampüsüi

Güngören / Esenler

İSTANBUL

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir Şekilde çoęaltılamaz.

Paradigma Akademi bir CNK Kitaplığı kuruluşudur.

Bu Kitap T.C. Kùltür Bakanlığından alınan bandrol ve ISBN ile
satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Paradigma Akademi – Kasım 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
SUNUŞ.....	V
ÇUVAŞLAR VE TÜRK DÜNYASI: KÜLTÜREL SÜREKLİLİKLER ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER (Bülent Bayram).....	1
BALKAN ŞAİRİ ABDULFETTAH RAUF'UN HİLÂL DERGİSİNDE YAYINLANAN ŞİİRLERİ ÜZERİNE (Ertuğrul Karakuş)	19
GAGAUZ ATASÖZLERİNDE GEÇEN <i>ALEM</i> SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE (Bülent Hünerli)	35
LÜKSEMBURGLU ZSİGMOND VE JÁNOS HUNYADI DÖNEMİNDE MACARİSTAN'IN BALKAN POLİTİKASI VE OSMANLILARA KARŞI GERÇEKLEŞTİRİLEN MÜCADELELER (Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz).....	47
“NAA FOL'KLOR” (YENİ FOLKLOR) ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE SEMYON PROKOP'YEVIÇ KADIŞEV'İN ŞİİRLERİ (Erhan Aktaş). 73	
CİNSİYET KATEGORİSİ BAĞLAMINDA TUVA TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞI (İlker Tosun).....	99
TATAR YAZAR AYAZ GIYLECEV'İN CUMA GÜNÜ AKŞAM ROMANINDA GELENEK VE KÜLTÜR (Ayşe Şener)	123

SUNUŞ

Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünün son iki yıldır (2017-2018) çıkardığı *Türk Bitig-Türklük Bilimi Araştırmaları* adlı çalışmaların bir devamı niteliğinde olan 2019 yıllığı ile karşınızdayız. Bu yıl da bölüm akademik personeli, Türklük bilimine bilimsel makaleleriyle çok değerli katkılar sağlamaya çalışmıştır. Geride kalan iki yıl içinde kitapla ilgili olumlu eleştiriler, bizleri üçüncü yılın kitabını hazırlamaya teşvik etmiştir. *Türk Bitig*'in sonraki yıllarda da basılmasıyla böyle bir eserde makale yazılması artık bir gelenek hâline gelmiş olacaktır.

Bu yılki eserde yedi adet bilimsel yazı bulunmaktadır. Çuvaş, Gagauz, Tuva, Hakas, Kazan ve Balkan Türklerine ait yazıların yanı sıra Macaristan tarihi üzerine bir yazılmış bir makale de bulunmaktadır.

Makalelerin basılmasında ilgilerini esirgemeyen Fahri Göker'e ve kitabın kapak tasarımını yapan Öğr. Gör. Eren Görgülü'ye müteşekkirimiz. Kitabın hayırlı olması dileğiyle...

Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ

Editör

Kırklareli-23.11.2019

TATAR YAZAR AYAZ GIYLECEV'İN CUMA GÜNÜ AKŞAM ROMANINDA GELENEK VE KÜLTÜR

Arş. Gör. Ayşe ŞENER*

Giriş

Ayaz Gıylecev¹ (1928-2002), 20. yüzyıl Modern Tatar Edebiyatı'nın önemli yazarlarından birisidir. Gıylecev, çeşitli konularda ve türlerde eser vermiş olup, romancı, hikâyeci, drama yazarı, fikir adamı ve eleştirmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Tataristan'da güçlü ve hür kalemi ile tanınan Gıylecev'in adı, Alimcan İbrahimov, Ayaz İshaki, Nurihan Fettah, Emirhan Yeniki, Muhammed Mehdiyev gibi büyük Tatar yazarları ile birlikte anılmıştır. Hatta Tataristan Yazarlar Birliği Başkanı Muhammed Mirza tarafından “edebiyatın güçlü direği” unvanına layık görülmüştür (Mostafin, 2008, s. 83). Bunun dışında birçok ödül alan Gıylecev, “Cuma Günü, Akşam” romanından ötürü de Abdullah Tukay Devlet ödülüne layık görülmüştür (Çetin, 2018, s. 714).

Edebî dünyasına milletini konu etmiş, halkının örf ve adetlerini yansıtmış olan Gıylecev, yazarlık yeteneği ve üslûbu ile daima ön planda tutulmuş, herkes tarafından takdir edilmiştir. Onun edebî dünyasının temelini millilik oluşturduğu için eserleri de bu doğrultuda güçlüdür (Mostafin, 2008, s. 83). Onun bu güçlü üslûbunun oluşması ailesinde aldığı eğitime ve kendi öz kabiliyetine dayanmaktadır. Yazar, 1945 yılında liseyi bitirmesinin ardından Kazan Üniversitesi'nin Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydolar ve sonrasında beş yıllık bir hapis hayatı geçirir. Bu hapisane yılları onun edebî dünyasının şekillenmesinde ve onda güçlü bir milli şuur uyanmasında çok etkilidir. Edebiyata öğrencilik yıllarında başlayan yazar, hapis sonrası edebi çalışmalarına ağırlık verir. Gıylecev, özellikle roman ve uzun hikâye türünde başarılı eserler vermiştir (Çonoğlu, 2013, s. 83). *Öç Arşın Cir, Eteç Mingen Çitenge, Yazgı Kervanna, Mehabbet hem Nefret Turında Hikeyet, Uramnar Artında Yeşil Bolın, Yara, Yegiz Bir Doğa, Balta Kim Kulında, Altınçı Avgustka Kadar, Kar Astında Kaynar Çeşme* gibi birçok eseri bulunmaktadır².

Hemen hemen tüm eserlerini Tatar kültürü, tarihi ve folkloru ile besleyen Ayaz Gıylecev, milli şuurun oluşturulmasını kendine bir görev

* Kırklareli Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-mail: senerayse13@hotmail.com

¹ Yazar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Milevşe Habutdinova, Hayatın Manasını Millete Hizmette Gören Edip, Kardeş Kalemler, S.69, 2012.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://kitaphane.tatarstan.ru/tat/gilyazov/works.htm>.

olarak kabul etmiş ve bunun doğrultusunda eserler kaleme almıştır. Gıylecev büyük ölçüde halkını anlatan, halkın dertlerine, yaşantısına ışık tutan eserler yazdığı için, bu çalışmada yazarın 1979 yılında yayımladığı “*Comga Kön, Kiç Bilen- Cuma Günü, Akşam*”³ romanı, gelenek ve kültür bağlamında ele alınacaktır.

1. Cuma Günü Akşam Romanında Gelenek ve Kültür

Romancı, hikâyeci, fikir adamı ve aynı zamanda iyi bir eleştirmen olan Ayaz Gıylecev'in 1979 yılında yazdığı *Cuma Günü, Akşam* romanı, Aksırgak köyünde yaşayan Bibinur ekseninde yalnızlık, aile, millet, sevgi, köy gibi kavramları ön plana çıkarmaktadır. Fakat alt düzlemde yazar özellikle Bibinur ve Cihangir olmak üzere roman kahramanları ile gelenek ve kültür sorunsalını eleştirel bir gözle ele almıştır. Aslında *Cuma Günü, Akşam* romanı temelde milli değerleri körelten Sovyet politikasına ironik bir bakışı içermektedir.

Yazarın hayatı göz önünde tutulduğunda maruz kaldığı sürgün ve yasaklamaların onu Tatar milli kimliğinin vurgusunu yapmasından alıkoymadığı hatta onun milliyetçilik duygularının daha da perçinlenmesini sağladığını söylemek mümkün. Milli kimlik, dil, gelenek ve kültürün bir milletin en temel unsurları olduğunun bilincinde olan yazar, topluma ulaşmada en etkili yol olan edebiyatı kullanarak, kendi halkına öz değerlerini hatırlatmak istemiştir (Habutdinova, 2012 , s. 69).

Romanda geriye dönüşlerle (flashback) Bibinur'un geçmişten günümüze hayatını veren yazar, bunu yaparken kahramanın duygusunu, psikolojisini de ortaya koymuştur. Bibinur'un yalnızlığı, sevgiye muhtaçlığı okuyucu çevreler. Aksırgak Köyü ve Taşlyar Çayı'nın betimlemesi ile başlayan roman, Cihangir, Zöhrebanu, Galıkey, Hatice, İdris gibi kişilerin de hayatlarına dokunarak, Bibinur'un edebiyete ermesi ile sona ermektedir. Taşlyar Çayı'nın çağıldaması, coşması, gürlemesi Bibinur'un vefatıyla birlikte sessizlikle buluşmuştur.

Bibinur, romanın başkahramanıdır. Birçok romanda görülen yalnız bir anneyi temsil eden Bibinur bu romanda bunun yanı sıra geleneği ve geçmişi de temsil etmektedir. Romanın birçok satırında milli değerlerin, geleneklerin önemini vurgulayan yazar, kentleşme, sanayileşme gibi döneminin güncel sorunlarına da değinerek köy hayatının temizliğini ön plana çıkarmıştır. Köy daima iyi, köylü daima temiz ve güzeldir. Şehir

³ Kitaptan yapılan tüm alıntılar için şu baskı kullanılmıştır: Ayaz Gıylecev, *Cuma Günü, Akşam*, Akt. Fatih Kutlu, Bengü Yayınları, 2014, 184 s.

ise, kargaşası içinde insanı kirletir ve insanın kendi öz değerlerini yitirmesine sebep olur. Bu anlamda Aksırgak köyü yazar için kutsaldır. Aslında yazarın burada yaptığı köy ve kutsallık vurgusu milli bir çizgiden gelmektedir. Köy, şehirden uzakta türlü asimilasyonlardan soyut şekilde var olmuş ve yazarın aslında alt düzlemde eleştirdiği Sovyet ideolojisinin yaptırımlarından da şehir kadar etkilenmemiştir. Bunu romanın başına koyduğu epigraftan görmek mümkündür:

-Valparaiso, Galapagos, Titikaka, Kuala Lumpur, kulağa hoş gelen isimler, biliyorum. Ama Aksırgak Köyü, Taşlıyar Çayı, benim kulağıma daha hoş geliyor! Benim için aziz olduğundan öyle geliyor! (s.7).

Aksırgak köyü, özellikle de Taşlıyar Çayı'nın verdiği kudret ve güç ile sınıksız ayakta durmaktadır. Romanın başından sonuna kadar "su bendi"nin leitmotif olarak kullanıldığı düşünüldüğünde, yazarın vermek istediği bu duygu su mitosu ve anne arketipi bağlamında açıklanabilir. Su saflığı ve temizliği ile insanı çevreler, anne karnını hatırlatan dinginliği ve huzuru ile insanı sarar. Türk kozmogonisinde suyun her şeyden önce var olduğuna inanıldığını düşünürsek yazarın suyun akışı ile aslında anne ve vatan ekseninde güven bağını kurduğunu söyleyebiliriz. İlk unsurun ve özün su olduğu, yaşamın, canlılığın, diriliğin sembolü olarak tüm organizmalarda, her yerde ve her şeyde suyun var olduğu gerçeği aslında bu söylediğimizi destekler (Bayat, 2007, s. 89). Suyun yaratılış nesnesi olmasından ötürü yazar, bu mitik unsurdan romanında bolca faydalanmıştır. Bu anlamda su (Taşlıyar Çayı), Aksırgak köyü ve orada yaşayanlar için ana kucağı gibidir. Huzur ve güç kaynağıdır. Anne arketipini anımsatan bu su bendi, çocuğun anne karnındaki güven ve bağlılık duygusunu ifade eder. Ona her bakıldığında kirlenmemiş ilk günkü saflığı ve masumluğuyla kişi kendini anımsar. Suyu baktıkça kendini gören insan, kendini suda izledikçe kusurlarından arınır. Narsizmin de gerçekleştiği bu noktada suyun insan ruhu üzerindeki etkisi özellikle arınma noktasında kendini gösterir⁴. Suyun bu seyrediliş sahnesi aynı zamanda yazarın politik söyleminin de perde arkasıdır. Buradaki su sembolizmi kendi ve öteki olmak arasında anne karnına dönerek kendiyi tercih eden milli bir kimlik arzusunun da iz düşümüdür. Yazar Aksırgak ve Taşlıyar Çayı'nı romanın girişinde şöyle betimlemektedir:

Yukarıdan tepenin en yüksek noktasından bakıldığında, Taşlıyar Çayı'nın kudret kalemıyla çizildiğini düşünür insan: Tam doğudan batıya doğru, alabildiğine geniş bir sahaya yayılmış vadiyi ortadan

⁴ Suyun insan ruhu üzerine etkisi ve suyun ruh çözümlemesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gaston Bachelard, *Su ve Düşler*, (çev. Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

ikiye bölerek, aka aka tâ Aksırgak Köyü'ne doğru yaklaşan çay iki kola ayrılır; kıvrım kıvrım olur. Bununla da kalmaz bahçenin öbür ucuna sokulup, güneşte yanmaktan bir hâl olmuş söğütlerin arasına girdiğinde, bir süre gözden kaybolduğu da olur. Köyün aşığı tarafına gelindiğinde, Aksırgak'ın tepesinden oluk oluk akan beş pınarı da kendine katarak tekrar genişler tekrar coşar Taşlıyar (s.8).

Taşlıyar'ın bu coşkunluğu, köyü çevreleyen bu görkemi aslında Tatar geleneklerinin ve kültürünün de taşıyıcısı gibidir. Köyün dokunulmaz güzelliği, zamanla modernleşme ve kentleşmenin getirdiği yeniliklerle bozulmaya başlamış, insanların ona olan bakışı değişim göstermiştir. Bu durum romanda özellikle genç nesil bağlamında ele alınır. Kentleşme, annelerini, babalarını Saban Toyu zamanında bile görmeyen bu çocukları duyarsız bir insana dönüştüren unsur olarak romanda yer almaktadır. Bibinur'un binbir fedakârlıkla kendi hayatını, sevdiği adamı bir kenara bırakarak sadece çok tanımadığı üç çocuğun hayatını yarıda bırakmamak adına yaptığı evlilik, Gabdullacan'ın (eşi) savaşta ölümü ile hayatını yalnızlığa sürüklemiştir. Fedakârlık, vefasızlığa, sevgi yalnızlığa dönüşmüştür. Modern toplumun getirdiği her yenilik, Bibinur ve ondan sonraki kuşakları etkilemiş, kendi öz benliklerinden ve değerlerinden onları uzaklaştırmıştır. Yazarın bu duruma eleştirel bakışı şu paragrafta görülebilir:

Son yıllarda Zey'e hidroelektrik santrali kuruldu. Bu santral civar köylerdeki pek çok atılğan, yeni bir heyecan peşinde olan insanları etrafına topladı. Sonra Tübenkama, Çallı şehirlerinde dev inşaatlar dönemi başladı. Fabrikalar, bu zamana kadar gezmeyi pek sevmeyen, kendi köyünün dışına kız alıp vermeyen Aksırgak'tan da pek çok kimseleri mıknaş gibi kendine çekti. Köyün ortasındaki önemli mevkilerde boş alanlar çoğaldı. Evler para etmez oldu. Taşlıyar'ın karşı yakasında: "Ayrılanı ayı yer" diyerek, gidenlerden yakınan özellikle de kışın tipisinde, sonbaharın çamurunda endişeyle yaşayan hırpani evlerin sakinleri de alel acele köyün ortasındaki metruk arazilere akın ederek görkemli, zamane altı köşeli yüksek yüksek binalar diktiler (s.9).

İlçenin sınırlarında kurulu olan insana yeşil yeşil tepeleri ile eşsiz bir manzara sunan Aksırgak Köyü'nde kolhozun kurulması ile birçok yenilikler yapılmış, insanların ihtiyaçları giderilmiştir. Tatar kültürü ve geleneklerini yaşatma adına Cihangir de romanda önemli bir görevi üstlenmektedir. Köye yabancı olarak gelen tek kolhoz başkanı Cihangir'i köy dışından olduğu için başta benimsemeyen köy halkı, fedakârlık ve özveri ile yaptığı işleri gördükten sonra onu bağrına basmıştır. Yazar Cihangir karakteri ile asimile olmamış bir Tatar ruhunu sembolize eder. Aksırgak köyünün dışında asimile olmamış bir Tatar genci olan Cihangir,

kendi milletine, gelenek ve değerlerine bağlı birisidir. Cihangir'in sırf antikaya olan merakı yüzünden eşi bile onu terketmiştir. Bu durum romanda şu şekilde anlatılmaktadır:

Cihangirimin yanında eski şeylerin kadri büyüktü. Sen daha bizim avluyu görmedin. Acayip şeyler var; yok yok anlayacağın. Kendir tarakları, at nalı, ineklerin boynuna takılan küçük çanlar, çingiraklı hamut kayışı, çırkık, kendir mekiklerine varıncaya kadar her şey var! El değirmenini demeye hacet bile yok. Onu bile attırmadı... Zaten hanımı bu eskiye püsküye düşkünlüğünden terketti oğlumu. Şehir kızıydı gelinimiz, “Benim eskici bir Tatarla isim yok! dedi. Meğer kendisinin babası bir paçavracıymış (s.24).

Roman savaş yıllarından 1979'a kadarki süreci ele almaktadır. Tatar kültür, örf ve adetlerinin yerine getirilmesi, geçmişi hatırlatmak ve yaşatmak adına, Cihangir'in sakladığı her eski nesne, her hatıra, ona o nesnenin-hatıranın zamanını yaşatmaktadır. Çünkü mekânlar ve nesnelere, geçmişin ve yaşantının taşıyıcılarıdır. Herkesin zamanla çok sevdiği kolhoz başkanı Cihangir geçmişi yaşatmak ve daima hatırlatmak adına su bendi ve vatan savaşında hayatını kaybeden köylüler için bir anıt yaptırmıştır:

Sefergalin, sadece bunlarla yetinmedi, su bendinin karşı tarafında evlerden geriye kalan diğer boş sahaları, temel yerlerini, mahzen çukurlarını buldozerle doldurttu; etrafına çit çektilerip tüm sahaya huşla karışık çam fidanları diktirdi. Bahçenin ortasına da şehirden gelen ustalar dört köşeli sade bir mermer anıt diktiledi. Oraya şu sözler nakşedildi: “Vatan Savaş'ında hayatını kaybeden köylülerimiz! Biz sizi unutmadık!” (s.13).

Cihangir Aksırgak köyüne dışardan gelmiş olsa da, şehir hayatının insanı öz değerlerinden uzaklaştıran olumsuz taraflarını ve bu bağlamda köyün modern dünyanın etkilerinden, sanayileşme, kentleşme ve türlü politik çıkarılardan izole olduğunun farkındadır. Bu anlamda yazarın ideliazeye ettiği kahraman odur. Bibinur aslında yaşanmamış bir hayatta ölümünü beklediği esnada, Cihangir ile tıkanan damarlarını açmış, yeniden doğmuştur. Bu sembolik buluşma, geleneklerinden uzaklaştırılan, milli hafızası unutturulan Tatar ruhunun aslında hiç yok olmayacağı inancını benimseyen yazarın gür sesidir.

Köylerin kendine özgü dokularını korumak lazım! İşte bu benim ızdırabım! Köy; bülbüllerin yuvasıdır. Şairler ancak köyler de doğar! Şehir şairleri tam güven vermiyor bana. Şair ya köyde doğmuş olmalı, ya da uzun yıllar köyde yaşayıp onu sevmiş olmalı (s.130).

Romanın belirgin teması her ne kadar Bibinur ve onun yalnızlaşan, yalnızlaştırılan yaşamı gibi gözükse de aslında yazar, Sovyet ideolojisini eleştirel bir söylemle ele alarak, Tatar kültürünü, milli benliğin korunmasının gerekliliğini, savaş ve doğurduğu zorlukları, kimlik yozlaşması ve zararlarını, aile bağının önemini romanına yedirmiştir. Gıylecev, kendi hayatında da şahit olduğu Sovyet yönetiminin olumsuz yanlarını estetik kaygısını yitirmeksizin kurguda eriterek işlemiştir. Bu yüzden Cihangir'in fikirleri ve davranışları bir anlamda yazarı temsil etmektedir:

Zenginliğimiz var, gelecekte köy halkı daha bir bolluk içinde yaşayacak. Servet, insanın ahlâkını, davranışlarını çok hızlı değiştiren, onu başkalaştıran tehlikeli bir şeydir de! Şayet biz yaşamayı öğrenmezsek kısa sürede midemizin kulları haline gelmemiz kaçınılmazdır! İhtilal uğruna kurban giden dedelerimiz bunu affeder mi? Zenginlerin, mülk köleleri kulakları kökünü kazıyan büyüklerimiz bizi affeder mi? Asla! Bizim kuşak zenginlikten düşmanlık, karunluk, nefret hisleri değil, bunların tam aksine kardeşlik, yücelik duygularını geliştirecek yollar bulmalıdır (s.12).

Kardeşlik ve yücelik duyguları geliştiğinde, kendi aslına bağlı, kendi değerlerini yaşayan ve yaşatan bireyler ortaya çıkacaktır. Yazarın kendi fikirleri de romanda yazdığı bu cümlelerle eştir. İnsanın kendi milletine, geçmişine sahip çıkması gerektiğini düşünür. Geleneğine ve öz kültürüne sahip çıkan bir toplum milli hafızasını daima korur. Bu anlamda yazar Cihangir ile geleneği hatırlatan ideal bir kahraman yaratır. Gençlikten yaşlılığa kadar tüm hayatını panoramik şekilde ele aldığı Bibinur'a, üvey anne, eş, komşu, arkadaşı, emekçi gibi toplumsal rollerin ötesinde Cihangir'e duyduğu ve tanımlayamadığı sevgi ile milli hafızanın yeniden canlandırıcısı vasfını yüklemiştir. Bibinur'un Cihangir'e kadar ne yaşadığı hayat hayattır ne de beslediği hisler histir. Gelenek ve kültürün sihirli bir değnekle onda canlanması aslında Bibinur'a ikinci bir hayat fırsatı sunar. Fedâkarlık ve sevgi birçok cismanî şeyden ötedir.

Geleneğin ve kültürün yaşatılması noktasında romanda özellikle Bibinur ve onun üvey çocukları ekseninde gördüğümüz kuşak çatışması önem taşımaktadır. Genç yaşında içindeki merhamet ve acıma duygusuna dayanarak kendinden yaşça büyük ve üç çocuklu bir adamla evlenen Bibinur bu fedâkarlığın karşılığında o çocuklardan hiçbir vefa ve sevgi göremez. Bibinur'un yaptığı fedakârlığı görmeyen çocukları üvey annelerini önemsemez ve onu arayıp sormaz. Galikey'de de benzer bir durum olsa da Bibinur kadar yalnız sayılmaz. Bibinur'un bu kimsesizliği, insanlar tarafından sürekli dile gelmektedir. Kolhozdan aldığı emekli maaşını ihtiyaçlarını karşılamak için yetiremeyen Bibinur ise, evindeki

eksiklikleri, üzerindeki eskileri gizlemekte, çocuklarına olumsuz eleştiriler yapılmasına dayanmamaktadır. Yazar, yüreği kocaman bu kadının çocuklarının Kaf Dağı'nda olduğunu söyler.

Onun ağırlaşan gözleri yavaş yavaş kapandı, uykuya daldı ve bir rüya gördü. Hercâi düşüne yemyeşil çayırda sisli bir sabahta koşuran beyaz atlar misafir oldu. Keçi sütü gibi uçul mavi, beyaz çiyleri serpiştirerek koşuyordu atlar. Beyaz atların sırtları üzerinden sürekli koyu sis bulutu yüzüyordu. “Niçin sizin yavrularınız yok? Nerede sizin taylarınız? diye sordu Bibinur yırtınarak. Atlar cevap yerine sadece kişnediler. Aralarından biri, uzun yelesini savurarak Bibinur'un yanına geldi, ön ayağıyla toprağı eşeliye eşeliye anlatmaya başladı: “Var bizim yavrularımız, var! Ancak onlar çok uzakta, uzakta, tâ Kaf Dağı'nın ardında! (s.18).

Galikey'in Bibinur'a serzenişi de gene bu doğrultudadır.

Onlar senin nasıl bir hayat sürdüğünü biliyorlar mı sanıyorsun? Senin ne sıkıntılar çektiğini düşünüyorlar mı onlar? Annelerini terkedip Kaf Dağı'nın ardına kaçan çocukları unut sen, gönlünden silip at onları! Çocukların yok senin! (s.39).

Bibinur'un ne olursa olsun çocuklarına toz kondurmaması, onlara kıyamaması köy halkınca eleştirilir. Kimsesiz, yardıma muhtaç olmadığını dile getirirse de insanlar bu vefasızlığı doğrulamaz. Gazeteye bu vefasızlığı ilan verecek kadar duyarlı olan Aksırgak halkı da ailenin, sevginin, vefanın öneminin farkındadır. Bibinur'un çocukluğundan yaşlılığına kadar bu aile bağının çok güçlü olmadığı da ortadadır. Özellikle ikiz kardeşinin de ona karşı vefasızlığı romanda yer edinirken bu vefasızlık gene de Bibinur'un sevgi dolu kalbi ile karşılık bulacaktır. Ancak görüldüğü üzere yazarın yukarıda bahsettiği Kaf Dağı, Bibinur'un çocuklarına erişemezliğini, ulaşamazlığını temsil eder. Onlar o kadar ki uzaktadır. Yazarın bu duyguyu vermek için mitolojik bir unsur olan Kaf Dağı'ndan faydalanması da dikkat çekicidir. Çünkü Kaf Dağı mitolojide tüm dağları çevreleyen bir ana dağ niteliği taşımaktadır (Yaşaroğlu, 2001, s. 144). Yüksekliği ile manevi de bir gücü içinde barından dağ motifi bu anlamda önemlidir. Yazar bu cümlelerle, fantastik bir söylemin ardında, Bibinur'un çocuklarına kavuşamayacağını önceden bize sezdirmiş olur.

Romanda yazarın dikkat çektiği diğer bir nokta dindir. Din içinde doğduğu kültürü kendine göre dönüştürdüğü gibi aynı şekilde o kültürden de etkilenmektedir. Din aslında Sovyet ideolojisinin sosyal ve kültürel anlamda en köklü uğraşlarından birisini teşkil eder. Toplumu dini değerlerinden uzaklaştırıp materyalist doğrultuda yaşamaya sevk etmek Sovyet Rusya'nın temel hedefleri arasındadır (Saraç, 2019, s. 73).

Kültürlerin inşasında büyük rol oynayan din, Gıylecev'in de romanında eleştirel söylemin kaynak noktalarından birisidir. Dini değer ve öğretilerin eksikliği ya da yanlışlığı gelenek ve kültürün yozlaşma noktasında önemli bir unsur olarak görülmektedir. Yazar, karakterler bağlamında din konusunda yürütülen Sovyet politikasını eleştirmekte ve dinin önemine değinmektedir. Bu konuda yazarın en sembolik eleştirel yaklaşımı romanın isminde gizlidir: “*Cuma günü, akşam*”. Bu konuda Tatar edebiyatı araştırmacısı Habutdinova eserdeki metaforun ana çekirdeğini “Cuma” kelimesinin oluşturduğunu ifade eder (s.178).

Cuma kelimesi Arapça cem’ kökünden “perşembeden sonra gelen gün ve toplama” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2008, s. 145). Müslümanlıkta ise, en kutsal gün kabul edilen Cuma günü, Tatarca’da müslüman haftası olarak bilinir (s.147). Ayrıca Cuma gününe dair birçok hadisi şerif ve ayet söz konusudur. Kutsal olarak kabul edilen Cuma günü, üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün olarak bilinir⁵. Cuma namazının hayrı ve Allah’ın Cuma namazı kılanlara lütfu ise Cuma suresinde⁶ ifade edilmiştir. Müslim suresinde⁷ Âdem (a.s)’ ın yaratılıp cennete konduğu ve cennetten çıkarıldığı günün Cuma olduğu, kıyametin dahi o gün kopacağı bildirilmiştir. Bunun yanı sıra bir hadis-i şerifte⁸ de Cuma gecesi veya Cuma günü vefat eden müslümanı Allah’ın kabir azabından koruyacağı buyrulmaktadır. Yukarıda bahsedilen ayet ve hadisler roman açısından ayrı bir önem taşır. Çünkü yazar da romanı Cuma günü başlatıp, Cuma günü akşamında sona erdirmektedir. Hem toplumda eriyip giden dini değerlerin, öğretilerin sembolik ifadesi olan bu başlık aynı zamanda başlayan ve biten dünyevî bir hayatı da temsil etmektedir. Bibinur gibi sevgi, fedakârlık ve iyilik timsali bir kadının Cuma günü ölmesi de anlamsız değildir. Yazar, onun ölümünü Cuma gününe denk getirerek, Bibinur’un iyiliğine kutsal bir anlam yüklemiştir. Çünkü Bibinur da yazarın yarattığı ideal olumlu bir kahramandır.

Romanda hem geçmişin hem de anlatım zamanının izlerini bize yansıtan yazar, aslında dini açıdan çok fazla şeye değinmez. Ne Bibinur ne de başkaları dini olarak çok fazla bilgiye sahip değillerdir. Bu da Sovyet etkisi olarak yorumlanabilir. Hatta mezarlık anlayışı bile çok sonraları gelişmiştir. Romanda bu durum şu sözlerle ifade edilir:

Anıtın ordaki bankta üç dört nine oturuyordu... Daha önceleri bizde, Tatarlarda anıtlara saygı anlayışı yoktu, şimdi var şükür.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Müslim Suresi 18. ayet.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Cuma Suresi, 9, 10 ve 11. ayet.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Müslim Suresi 18. ayet.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Tirmizî, Cenâiz:73; Müsned, 2:176.

Mezarlıklara daha iyi bakmaya başladılar. Uzun ömürlü korkuluklar, mermer mezar taşları çoğaldı. Köyler arasındaki yol kenarlarını ağaçlandırıyorlar, çukurları düzenlemeye çalışıyorlar. Mezarlıklar hem güzel hem de sakin şimdi! (s.48).

Dini değerlerin kaybolması ve aslında tam manasıyla öğrenilmemiş olması romanda bazı kahramanlar bağlamında ele alınır. Galikey, köydeki birkaç ihtiyarın sırf vakitlerini geçirmek için cumaya gittiklerini iddia eder (s.98). Bibinur ise, onların ferahlamak için Cuma namazına gittiklerini söyler ve Galikey'e de gitmesini tavsiye eder (s.98). Fakat Galikey “çocukken köyün imamı soğuttu beni dinden (s.98)” diyerek dine karşı uzak bakışının sebebini açıklar. Bibinur ise dini değerlerine ve adetlerine Galikey'den daha farklı yaklaşır. Aksırgaklılardan farklı olarak sık sık mezarlık ziyaretine gider (s.119), yanından geçtiğinde dahi “kulhüvallahü” okur (s.16). Fakat Bibinur da dini yönden kendini çok geliştirmemiştir. Bildikleri sınırlı, okudukları eksiktir. Cihangir'in ölümüne kadar “elham ve kulhüvallahü” ile idare eden Bibinur, Cihangir'in cenazesinde farketmeksizin türlü dualar etmeye başlar:

Yattığın yer nur olsun! Adın gönüllerden hiç silinmesin! Allah seni kabir azabından korusun! Bütün günahlarını Rabbim affetsin, seni cennetlik eylesin! Çünkü sen insanlar için yalnızca iyilik düşündün, güzellik diledin! Kabrin nurla dolsun! Ey rabbim! Ne olur azap içinde yatmasın! (s.17).

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, Bibinur'un ettiği bu dualar aslında Cihangir'in Bibinur'u geleneklerine döndüren kişi olduğunun diğer bir kanıtıdır. Yazarla özdeşleşen Cihangir, toplum mühendisi gibi, Aksırgak köyüne Tatar milli ruhunu, hafızasını hatırlatan bir kişi olması ile büyük önem taşımaktadır.

Bibinur'un geçmişten itibaren hayatını geriye dönüş tekniği ile gözler önüne seren yazar, aynı zamanda Tatar halkının geçirmiş olduğu zorlu günlerden de kesitler sunar. Sadece Tatarların değil tüm Türk dünyasının yakinen yaşadığı İkinci Dünya Savaşı, cephe ve cephenin ardında doğurduğu problem ve zorluklar dönemin edebi eserlerine yansımıştır. Gıylecev de bize bu romanında savaşın ve özellikle savaşın yarattığı yıkımların izdüşümlerini verir. 1941'de eşleri savaşa giden kadınlar, çocukları savaşa giden anneler, hayatlarına kaldıkları yerden devam etmeye çalışmış, hep onların dönecekleri günü beklemiştir. Bu süreç sonunda bir zamanlar o erkeklerin yaptığı evler yıkılmış, bakımsızlaşmış, kullandıkları semaverler yok olup gitmiş, tatlı sohbetler ve sevgi dolu anlardan eser kalmamıştır. Romanın satırları arasında, kadının ona verilen toplumsal rollerden çok daha fazla sorumluluğu yüklenmesine ve özellikle de dul bir kadının hayatı üzerinden savaşın doğurduğu acı

hezeyanlara rastlamak mümkün. Eli silah tutan her erkeğin katıldığı bu savaş, her şeyden öte cephenin ardında bekleyen çocuk ve kadınlar açısından iki kat daha büyük bir zorluğu ve dayanılmazlığı doğurmuştur. Bu bağlamda savaş yılları dehşeti ve hezimetini ile yazarın söyleminde yer almaktadır:

Çocuk doğurma fırsatını kaçırdı Bibinur. Vakit elvermedi buna. 1941 yılı geldi çattı. Kırk bir yılı! Kırk birin haziranı! 20. yüzyılın en dehşetli günlerinden biri, belki de en dehşetlisi. Ne kadar insanın, ülkenin, milletlerin hayatını alt üst eden etkisi yüzyıllara kadar uzanacak akıl almaz dehşetli yıl (s.73).

Yukarıda da görüldüğü gibi, savaş yılları kahrın, azabın, çilenin ve türlü zorlukların yıllarına tekabül eder. Cepheye giden delikanlılar sevdiklerinden, babalar, eş ve çocuklarından uzakta yaşayacakları bir hayat ellerinden alınarak aslında yarım bırakılmıştır. Fakat savaşın en hazin tarafı belki de en iyi şekilde geride kalan kadınlarda görülebilir. “Aksırgak köyü, Taşhyar bir gün içinde yetim kaldı (s.73)” cümlesi aslında “babasızlık” vurgusu üzerinden savaşın acı tarafını gözler önüne serer. Yetim kalan sadece çocuklar değil aynı zamanda köyün kendisidir de. Yazar aslında Aksırgak köyü üzerinden temsili küçük bir vatan yaratmıştır. Bu vatanın koruyucuları olmadan hayatta kalma mücadelesi ve sorumluluğu köyün kadınlarının omzundadır.

Yazar romanın geneli itibarıyla, Bibinur ve Cihangir ekseninde realist bir bakış açısıyla, o dönemin Tatar ruhu, Tatarların yaşadıkları mücadeleler, Sovyetlerin Türk boyları üzerinde kurduğu politika ve hâkimiyet, savaş, açlık, insani değerler, sevgi gibi işlediği temaların yanı sıra kendi milletine vermek istediği mesaj geleneğin ve kültürün korunup bir diğer nesile bozulmadan aktarılması gerektiği düşüncesidir. Bu bağlamda Tatar milli hafızasının gelenekler, türküler ve folklor unsurlarını yaşatmakla canlı tutulacağını düşündüğü için yazar bu romanında folklorik unsurlardan bolca faydalanmıştır. O verdiği bir röportajda, folklorlara olan bağlılığını şu şekilde ifade etmiştir:

Biz bugün yaşıyorsak, bu halkın milli hafızasını kaybetmeyişinden ileri gelmektedir. Tatar Halkı kendine has milli karakterli vasıflarını; kutlu geleneklerini, folklor örneklerini, halk şarkılarımızı en karanlık dönemlerde bile parlak bir şekilde muhafaza edebilmiş anlamına gelmektedir.” der. (Habutdinova, 2012 , s. 71).

Yazar bu çerçevede, “Beliş (milli Tatar yemeği), Kıstıby (Tatar böreği), Tukmaç (eriştiye benzer bir hamurdan yapılan etli çorba)” vb. isimli Tatar yemeklerinden bahsetmiş, çeşitli Tatar şarkılarından kesitler sunmuştur. Ayrıca halk masallarından, milli bayramlardan da bahseden

yazar özellikle milli bayramları gelenek ve kültür aktarımı bağlamında eleştirel bir gözle ele almıştır. Bir milleti millet yapan, dili, dini, gelenekleri, kültürüdür. Bu bağlamda yazarın romanını bu unsurla kurgulaması beklenir bi durumdur. Romanın bazı bölümlerinde Tatarlar için önemli olan birkaç türküye yer verir. Bu türküler arasında lirik türküler (s.8, s.94), Ufa'ya söylenen türküler olduğu gibi (s.93), telgraflara söylenen türküler de ağırlık taşımaktadır. Bu şarkıların dışında Bibinur'un hayat felsefesini oluşturan bir şarkı da romanda yer almaktadır:

Kırıcı sözler işitseniz

Gülüp geçiştiriniz! (s.128).

Şarkılar ve türküler bizim ruhumuzun, aslımızın dile geldiği mecralar olduğu için yazarın bundan faydalanması ve eserine alması bu anlamda önem taşımaktadır. Aynı zamanda türkü, bir kültürün en yaygın müziksel ve şiirsel ifade biçimidir. Halk türküleri, geçmişten günümüze, nesilden nesile söylene ve dinlenegelen folklorik bir unsurdur. Yazar da bu unsurdan romanında bolca faydalanmıştır. Tatarlar hakkında okuyucuya bilgi vermesi, kendi milletini tanıtmaya açısından da önemli olan bu unsurlar içerisinde başka dikkat çeken şey ise telgraflara söylenen türkülerdir. Tatar Halkı telgraf direklerine, mektuplara ithafen ne kadar şarkılar dizmiş, türküler yakmıştır.

Telgraf direklerini ah bir saysaymışım,

Gözlerim yorulasıya bakıp kalsaymışım... (s.43).

Görüldüğü gibi, romanda özellikle köy, geçmiş, gelenek vurgusu yapılmakta ve ailenin, sevginin öneminden bahsedilmektedir. Yukarıda alıntılanan türküde de insanların sevdikleri ile iletişime geçmekte araç olarak kullandığı telgrafın yer almasına da bu açıdan yaklaşılmalıdır. Özellikle kuşaklar arasındaki sevgi bağı ve iletişim geleneğinin taşınması için büyük önem taşımaktadır. Yazar romanda sadece türkülerden, mitolojik unsurlardan yararlanmakla kalmamış aynı zamanda Tatar köylerindeki evlerin de özelliklerinden bahsederek, bu Tatar köylerinde evlerin tomruktan olduğunu ve evi tomruk kenetleyerek erkeklerin inşa ettiklerini belirtir (s.104).

Yazara göre insanları hayata bağlayan, geçmişle anı buluşturan, insanları sevdikleri ile kavuşturan -bayramlardır. Tatarlar için en önemli bayramların başında ise “Saban Toyu” gelmektedir. Tatarların milli bayramı olarak bilinen Saban Toyu, ilkbaharda ekin işleri tamamlandığında yapılan bayram olarak bilinmektedir (Yarullina, 2007, s. 25). Bu bayramda güreş tutulur, çeşitli yarışlar yapılır, şarkılar söylenir,

oyunlar oynanır (Kalafat, 2004, s. 124). Yazar, milli birlik ve beraberliğin sağlanması, yeni nesilde milli kimliğin inşası ve aile birliği için bu bayramın önemi ve içeriğini romanda detaylıca anlatmıştır. Başlangıçtan sonuna kadar Saban toyu ve icrası, insanların bu bayrama karşı tutumu ve inançları yazarın söylemine konu olmuştur. Özellikle Bibinur'un gençlere bayramı anlattığı bölüm dikkate değerdir. Saban toyunun nasıl bir bayram olduğu bu diyalogdan anlaşılmaktadır:

Saban Toyu Bayramı var bizde!

-Ne Saban Toyu mu?

Gençlerin gözleri yerinden fırlayacak gibi oldu!

-Evet, köylülerimiz Saban Toyu'na gelmek istiyorlar, çok uzaklardan geliyorlar.

-Her yıl gelirler mi?

-Ne demek! Aksırgaklı ki hepsi! Bizde kız, kendi köylüsüne varır, oğlan da kendi köylüsünü alır.

-Peki ya, nasıl birbirlerini bulurlar?

-İşin sırrı orda zaten. Saban Toyu'na gelince tanışır, soruştururlar. Nişanlanırlar, sonunda da evlenirler. Ama Saban Toyu gününü her yıl değiştirip duruyorlar. Ne zaman olacağını, günü gelmeden kimse bilmez. Bak daha bu yıl da bir hafta kala bildirdiler, ilçeden haberi geldi. Köylüler ise çok uzaklara dağıldılar. Bizi bir şu Saban Toyu birleştiriyor aslında. Hısım akraba, ağabey kardeş, ancak bu bayramda buluşuyor, kavuşabiliyor... Şunun gününü belirleyip, haziranın üçüncü pazarı veya Tataristan Bayramı ilan ederek hiç değişmeyecek şekilde ayarlasalar ne olur sanki. Kafamız rahat ederdi! (s.46).

Saban Toyu'nda genç kızlar genç erkeklerle görüşür, nişanlanır sonrasında evlenir. Bibinur ve Zöhrebanu ise gençliklerinde zor bir evlilik süreci geçirmiş hatta Zöhrebanu yaşlılığının son zamanlarına kadar bekâr olarak kalmıştır. Ailesi o zamanlarda onların evlenmesi için türlü adaklar adamış, iyilikler yapmıştır. Saban Toyu'nda dahi evlenememeleri herkes tarafından dikkat çekmiştir:

Ana baba iyice kaygılanmaya başladı. Sabah Toyu'na dışardan gelen gençlerin dikkatini çekecek şekilde, ikizleri alladılar, pulladılar, süslü lastik ayakkabılar ayaklarından çıkmadı, beyaz Fransız eşarbi başlarından düşmedi; masrafları hiç dert etmediler, oğlanlı misafirleri, beliş pişirip, munça yakarak evlerinde ağırladılar, adaklar adayıp Kurban Bayramı toynaklı mal kestiler. Bağışları sadakaları esirgemediler. Kışın, fakir fukarayı avlularındaki sıcak odalı munçalarında yatırdılar, kovalarla patates

haşlayıp verdiler. Güzleri ikisini de komşu köylerdeki akrabalarına yatıya yolladılar. Kimileriyle oğlanlı evlere teklifler gönderdiler. Ama ne hikmetse, ne Bibinur'un, ne Zöhrebanu'nun taliplisi çıkmadı (...) Yirmi bir yaşındaki kız o zamanlarda yaşı geçmiş, evde kalmış kart kız demektir (s.51).

O dönem Tatar insanının evliliğe bakışı, zihniyeti bu roman yoluyla okuyucuya sunulmuştur. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi evlilik ve aile birliği, Tatarlar için çok önemlidir. Saban toyu ise bu önemli geleneğin yerine getirilmesine yardımcı olur.

Saban Toyu öncesi birçok hazırlıklar yapılmaktadır. Türlü türlü yiyecekler hazırlanır, evler temizlenir (s.48). Saban Toyu'nun gelişi hem bereketiyle hem de güzelliği ile öncesinde belli olur. Bu bayramın gelişi etrafındaki her şeyi olumlu yönde etkiler. Adeta doğanın yeniden doğmasına vesile olan bu bayramda, insanların da dünyaya yeniden gelmiş gibi hayatları dönüşüme uğrar. Romanda bu durumu yazar güzel bir betimleme ile anlatmaktadır:

Salı; dünden de sevimli, daha güzel bir gün olarak doğmuştu. Saban Toyuna girildiği hafta, tabiat hep böyle süslü alımlı olurdu zaten. Ekinler daha bir boy atar, boğumları dolu olur, başak bağlarlardı. Kırmızı pancar, patates tarlalarında toprak görünmez olur, boydan boya yemyeşil kadifeye bürünürdü. Bahçelerde yeşil elmalar, püskül püskül yeşil vişneler salınmaya başlardı. Ah o kuşlar, o kuşlar!... Şafaktan gün batımına kadar durmadan ötüştüler, biri dursa öbürü başlardı. Avlu kapıları açıldıkça gıy gıy keman çalar, bacalardan etrafa hoş kokular yayılır, genç kızların solukları, adımları değişirdi. Aksırgak kızlarının endamları bir başka uzardı (s.76).

Saban Toyu'nu karşılamak, Tatarlarda önemli olarak görülmektedir. Bu durum ise romanda Bibinur'un gençliğinin anlatıldığı bölümde ele alınmıştır. Gençliğinde biraz da olsa gönlünü kaptırdığı Mirzahit ile akşam oyunu sonrası Saban Toyu'nu birlikte karşılamışlardır. Bu durum romanda şöyle geçmektedir:

(...) Saban Toyu arefesi akşamı, Bibinurlara üç dört ev mesafede yaşayan seyrek saçlı, bulanık mavi gözlü, geniş, çıkık alımlı Mirzahit onu Akşam oyunu sonrası evine kadar uğurlamıştı. Avlu kapılarının hemen yakınında babasının çattığı oturakta Saban Toyu şafağını karşıladılar birlikte. Aksırgak halkı için çok büyük bir anlam taşıyordu bu karşılama! (s.54).

Saban Toyu'nun romanda en temel özelliği küsleri birleştirme, görüşmeyen insanları bir araya getirme, sevenleri kavuşturma ve genç

kuşağa aslını hatırlatma gibi noktalar. Kökünü bilme ve tanıma yazarın en çok üzerinde durduğu noktadır:

(...) Bak tâ nerelerden geliyorlar? Hiç kimse köye uğramasa, gelmeyi bırakırsa o Saban Toyu'nun ne tadı kalır? Unutulur gider Saban Toyu. Akrabalar daha başka nerde bir araya gelir nerde görüşürler? Köklerinin nereye ait olduğunu nerden bilirler? Kim anlatır bütün bunları? (s.121).

Saban Toyu'nun özellikleri bu kadar da değildir. Orada at yarışları, oyunlar oynanmakta, insanlar bir arada eğlenmektedir. Atlara karşı özel bir ilgi ve sevgisi olan Bibinur, Saban Toyu'nda en çok at yarışlarını sevmektedir. At yarışları Saban Toyu'nun en önemli oyunlarından (s.114). Saban Toyu için köye uzak yerlerden insanlar gelmekte aileler bir araya gelmektedir. Ailesi, çocuğu gelmeyen kişiler ise kendini çok kötü hisseder ve üzülür. Galikey ve Bibinur bu durumu yaşayan anne ve babaların bir örneğidir. Günümüzde de bayramlarda büyükler bu durumdan muzdaripdir. Çocuklarını bayramlarda dahi görememek, onlarla bu geleneği gerçekleştirememek onları çok üzer. Romanda Galikey de Cihangir ve Bibinur gibi geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir şahsiyettir. Gelenek bağlamında oğlunu ve gelinini şu şekilde eleştirir:

Küçük oğlandan bir koli aldım bugün. Bereket işe yarar şeyler çıktı içinden. Yanına da çağırıyor. Hiç gidesim yok. Saban Toyu'na gelemeceklermiş, ona üzuldüm. Ne olursa olsun insanın köyünü unutmaması hiç doğru bir şey değil. Gerçi köyde yaşadığı halde onun âdetlerini umursamayanlar da var. Mesela bizim gelin... (s.107).

Aslını yitiren, unutan, başkalaşan insan, 'öteki' bir bakışla yaşamını sürdürür. Bu bağlamda geleneklerini, örf ve adetlerini bilen bir nesil, daima milli hafızasını sonraki nesillere de aktararak içinde bulunduğu kültürün de taşıyıcısı ve aktarıcısı olacaktır. Bu anlamda, yazar gelenek ve kültür bağlamında kurgusunda Saban Toyu'nun yanı sıra Tatarların gelenekleri hakkında başka bilgilere de yer vermiştir. Bibinur'un gençliğinde Mirzahit ile oynadığı oyunlar da Tatar geleneklerini yansıtmaları açısından önemlidir. Örneğin, akşam oyunu, köylerde özellikle yaz akşamları gençlerin bir araya gelerek akardeon eşliğinde şarkılar söyleyip halk oyunları oynadığı geleneğin adıdır (s.54). Yazar Tatarlar arasında önemli olan bu oyunu da romana dâhil etmiştir.

...Aksırgak'ta Avlak üyeler, kaz imeceleri dönemi başladı. Avlak üyelerin birinde "Avıllı" oyunu oynarken Mirzahit oyun gereği Bibinur'a ceza vererek onu karanlık avluya çıkarmı, yanağına küçük bir buse kondurmuş, ardında da aliminyum kutulu krem ve kâğıt kutulu pudra hediye etmişti. Bunlara karşılık Bibinur, çok

önceleri diktiği üzerine sabahleyin “M.Ş.” harflerini işlediği mendili vermişti (s.55).

Yukarıdaki alıntıda bahsi geçen Avlak üy ise eskiden yetişkin kızı ya da oğlu olan anne ve babalar köy dışına gittiklerinde köyün kız ve erkeklerinin bir araya gelerek maniler, şarkılar söyledikleri, örf ve adet çizgisinde oyun oynadıkları evin adıdır (Çonoğlu, 2013, s. 85). Ayrıca yukarıdaki alıntıda görülen sevdiğine mendil işlemek ve hediyeleşme durumu, Tatarlarda çokça görülen bir gelenektir. Aynı zamanda türkülere konu olan sevdiğine mendil işleme motifi, Anadolu’da da yaşayan bir gelenek olması açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Bayramlar, türküler, oyunlar gibi folklorik unsurların yanı sıra masallar da romanda yer almaktadır. Bibinur’un halk masallarına olan düşkünlüğüne değinen yazar, çocukluğunda dinlediği masalların onu etkilediğini ifade eder.

(...) Vakit bulursa çocukların yanına masal dinlemeye de gelirdi Bibinur. “Bozkurt”, “Gülnazik” masallarını daha bir başka severdi, defalarca dinler, o esnada her şeyi unuturdu (...) (s.54).

Folklorik unsurlardan bolca yararlanan yazar ayrıca Tatar halk inanışlarında yer alan Şürelî’den de bahseder. Tatar halk inanışlarına göre Şürelî diye bir orman cini vardır. Bu cinin, kolları uzun, parmakları iki-üç karıştır. Boynuzlu, uzun kulaklı ve vücudu kıllı olan bu canlı öne eğilerek yürür ve ormanda insan kıyafetleri giyerek birilerinin karşısına çıkabilir. Sadece insanların karşısına çıkan Şürelî, insanların karşısına özellikle ilkbahar ve yaz aylarında çıkmaktadır (Bayram, 2015, s. 44-45). Bibinur, Saban Toyu arifesi önce baba evine sonra eşinin mezarının anıtına uğrayarak kendini bir anda ormanda bulduğunda rastladığı köpeklerin haşmetinden Şürelî’nin korkunçluğuna sığınacak kadar korkar. Bunu romanda şöyle ifade eder:

Bibinur şaşkın, sersemlemiş bir halde uzun müddet oturdu kaldı.
Karanlık iyice bastırmıştı. Yağmur aralıklarla hâlâ serpiştiriyordu.
Köpekler çamın altında kuru yerler bularak serilip yattılar.

-Size rastlayacağıma orman cini Şürelî’ye rastlasaymışım keşke!
Kopuklar, yediğiniz kemikler midenize dursun! (s.171).

Ayrıca yazar romanda Tatar kadın-erkek münasebetlerine de değinmiş, erkek ve kadın özelliklerinden bahsetmiştir. Tatar erkeğinin yumuşak, uysal kadınlardan hoşlandığını ifade eden yazar, Tatarların erkeğe daha çok önem veren bir aile ilişkisini benimsediklerini ifade eder. Tatarlara göre erkek kadının sırtını yaslayacağı bir güven abidesidir:

Erkek kadının dayanağıdır. “İdil’e dayanma, erkeğe güvenme” sözünü sokak kadınları sokmuştur Tatar kültürüne. Hâlbuki Bibinur bin farklı ağızdan bu sözün tam tersini duymuştu: “Otuz oğlun olacağına yelli bir kocan olsun” Tatarın acı tecrübesi nakşedilmiş, hayat ilkeleri gergef gergef işlenmişti bu sözlere. Kitaplarını, milli düşmanları istilalalarla yok edegelmiş, hepsi tarihe gömülmüş, ilmi, felsefi kitapları nerdeyse kalmamış onun. Bütün hayat tecrübeleri, hayatın temel kuralları, sevgi ve aileye ilişkin ilkeler, iç derinliği, iman, yaşamdan çıkardığı acı dersler işte bu kısacık atasözlerinde saklı kalmıştı. Yüzyıllık deneyim de, bin yıllık tecrübe de hepsi bu sözlerin içinde: “Otuz oğlun olacağına yelli bir kocan olsun” deyip çıkmış işin içinden, zeki Tatar (s.79).

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere, erkeğe güvenme mühimdir. Hiç değilse “yelli bir kocan olsun” sözü bu anlamda iyi bir örnektir. Fakat kadının erkeğe bu bakışı aslında kendi içinde ayrı bir trajediyi barındırmaktadır. Savaşın ve Sovyet politikasının yaşattığı zorlu yıllarda, kadın sırtını güvenle dayadığı erkeği olmaksızın yaşam mücadelesi vermiş, toplumsal rollerine yenileri eklenmiştir.

Yazar, romanın genelinde sürdürdüğü politik söylemi ve ironik bakışını özellikle Karabay adlı köpek üzerinden oluşturduğu kurgu ile güçlendirir. Onun geleneklerine, kültürüne yüz çevirip asimile olan nesil üzerinden yaptığı eleştiri, Karabay ekseninde sembolize edilmiştir. Bibinur, bir kış boyu Karabay’ı besleyip ona bakmıştır. Fakat idrislerin çiçek açtığı vakitte bu köpek ortadan kaybolur. Bibinur, her yerde onu arar, herkese bu zeki ve sevimli köpeğin nerede olduğunu sorar (s.33). Fakat Karabay’ı bulacağı zaman yazarın kurgusunun başarılı bir örneğini teşkil eder. Bibinur’un gözü gibi baktığı beslediği bu köpek, iki yıl sonra ormanın derinliklerinde karşısına çıkar. Ancak ironinin kaynağı, Karabay’ın tamamen başkalaşmış olmasıdır. Gazetecilerin köye, hayırsız evlatlarını haber yapmak üzere Saban toyuna geleceklerini duyduğundan beri içi rahat etmeyen Bibinur, çocuklarına söz gelmemesi için evdeki eksiklerini tamamlamak üzere Cihangir’in köyüne doğru yol alır. Bu yolculuğu sırasında ormanın derinliklerinde duyduğu köpek uluması, onu tedirgin eder (s.166). Yağmurun yağması sebebiyle kaygan olan toprak, onun kulaklarına uzanan köpek ulumasına başka bir korku daha ekler. Tam orada yorgun düştüğü esnada bir köpek sürüsünün onun etrafını sarması korkusunu güçlendirir. Yazarın kurgusunun gücü burada daha da belirginleşir. Kurtların ormanlardan yok olması için mücadele veren halkın köpeklere karşı gerçek bakış açısı açığa çıkar. Meğer kurt dost, köpek düşman imiş (s.169) fikri ile yaşanan aydınlanma derinlerde başka bir anlamı gizler. Sürünün lideri, Bibinur’un gözü gibi baktığı

Karabay'dır. Bibinur'un o an yaşadığı şaşkınlık, yazarın kendi hayret duygusunun iç sesidir. Kendi değerlerine, özüne yabancılaşan insana karşı "Karabay, karabay ne yapıyorsun? Baksana benim bu, Bibinur ninen! (s.170)" sözü yazarın politik söyleminin en güzel örneklerinden birisidir. Karabay, kendi aslını unutan, kendi milletine ihanet eden yozlaşmış olan Tatarları sembolize eder.

Gençliğinden ölüm anına kadar hayatının panoraması çizilen Bibinur'un ölüm anı da gene folklorik bir temelde kurgulanmıştır. Mitik bir atmosferde kurgulanan ölüm sahnesi, şamanizmden âşıklık geleneğine kadar uzun bir zaman periyodunda bilinegelen rüya motifini içinde barındırır. Öleceğini sanki hissederek gibi yüksek bir tepeye çıkan Bibinur, ormanın derinliklerinde bir ağacın altında uyuya kalır ve bir rüya görür: Ölüm...

Sonuç

Yazarın "Comga Kün, Kiç Bilen-Cuma Günü, Akşam" adıyla yayımladığı romanı, Aksırgak köyünde yaşayan Bibinur ekseninde yalnızlık, aile, millet, sevgi, köy gibi kavramları ön plana çıkararak gelenek ve kültür sorunsalı üzerine yoğunlaşır. Milli hafızanın korunması, Tatar milli kültür ve geleneklerinin nesilden nesile aktarılması noktasında güçlü bir bilince sahip olan yazar, bu amaç doğrultusunda, romanında çeşitli folklorik unsurlardan faydalanmıştır. Toplumunu bir araya getiren ve bir arada tutan unsurlara kıymet veren yazar, kurgusunu bu çerçevede geliştirmiştir. Tatarların günlük yaşantısından, evlenme, düğün, ölüm gibi geçiş ritüellerine ve bunların icrasına kadar birçok folklorik unsur hakkında ayrıntılı bilgi verirken estetik kaygıyı gütmemesi de eserini güçlü kılar. Kahraman, mekân, zaman gibi roman unsurlarının ekseninde okuyucuya vermek istediği mesajı dikkat çekici sembolik bir anlatım ile kurgulaması da önemlidir.

Tatarların başından geçen türlü zorluklar ve tarihi süreç sonucunda toplumda yaşanan milli değer ve hafıza kaybı yazarın eleştirisinin temel noktasıdır. Sovyet ideolojisi ve yaşattığı başkalaşma, yazarın milleti için bir şeyler yapmayı amaç edinmesini sağlar. Geleneğin, kültürün, insanın ait olduğu köklerinin zaman ve mekân, türlü politik, sosyal, ekonomik faktörlerden bağımsız, yaşaması ve yaşatılması gerektiğini savunan yazar, yarattığı ideal kahraman Cihangir ile bu savını somutlaştırmıştır. Bibinur gibi, dünyevi ve ruhani olarak her iyi vasfa sahip bir kadının gerçekten tadıyla yaşanmamış bir hayatın son evresinde Cihangir ile buluşması ve yeniden yaşama bağlanması, yazarın vermek istediği mesajın iyi bir örneğidir.

Bu bağlamda, yazar tüm kahramanları aracılığı ile Sovyet ideolojisini eleştirel bir söylemle ele aldığı gibi, özellikle Cihangir ve Bibinur ile geleneğe ve kendi aslına bağlı kalarak, özünü unutmadan hala yaşayan bir Tatar ruhunun var olduğunu ispat eder. Romanın genelinde hâkim olan mitik, sembolik ve imgesel kurgu ve söylem, gelenek ve kültür sorunsalı bağlamında Cihangir ve Bibinur ile temsil edilmiştir.

KAYNAKÇA

ATNUR, G. (2007). Tatar Halk Anlatılarında Şürelî Tipi, *Millî Folklor*, S.73, ss.26-30.

BAYAT, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BAYRAM, B. (2015). Folklor-Edebiyat Bağlamında Abdullah Tukay'ın Şürelî Ve Mihail Federov'un Arşuri Manzumeleri. *Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi*(32).

ÇETİN, Ç. Z. (2018). Xx. Yüzyıl Kazan Tatar Edebiyatı. F. Açık, S. Adıgüzel, N. Biray, Ç. Çetin Zaripova, S. Sağlam, & H. Aşlar İçinde, *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı* (S. 711-714). İstanbul: Kesit Yayınları.

ÇONOĞLU, S. (2013). Hayatın Anlamını Milette Gören Yazar: Ayaz Gıylecev Ve Cuma Günü Akşam Romanı Üzerine Bir Değerlendirme. *Kardeş Kalemler*(84).

HABUTDİNOVA, M. (2012). Hayatın Manasını Milette Hizmette Gören Edip. *Kardeş Kalemler*.

KALAFAT, Y. (2004). Tatar Türklerinde Karşılaştırmalı Halk İnançları. *Karadeniz Araştırmaları*(3).

MOSTAFİN, R. (2008). Edebiyatımızın İmin Baganası. *Kazan Utları*(1), 83-90.

YARULLİNA, R. (2007). İdil Boyu Tatarlarında Nevruz Bayramı. *Millî Folklor*(73).

YAŞAROĞLU, K. (2001). Kafdağı. Tdv İslam Ansiklopedisi.